

СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ОБСЯГУ ТА СТРУКТУРИ СПОЖИВАННЯ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ НАСЕЛЕННЯМ УКРАЇНИ

*К.Ю.Кисельов,
аспірант кафедри прикладної статистики
Національної академії статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України*

Під споживанням розуміють використання товарів та послуг для задоволення індивідуальних та колективних потреб. Розрізняють виробниче, або споживання засобів виробництва для виготовлення певного продукту та невиробниче споживання, більшу частину якого становить особисте споживання – використання людиною виробленого продукту для забезпечення своєї життєдіяльності.

Особисте споживання виконує економічні та соціальні функції. Економічні функції полягають у відтворенні потреб, регулюванні обсягу та структури виробництва, відтворенні робочої сили; вони є критерієм реалізації суспільного продукту. Соціальні функції полягають у підвищенні матеріального добробуту населення, формуванні всебічно розвиненої особистості.

Статистичний аналіз узагальнює факти, що спостерігаються, виявляє фактори, від яких залежать рівень та структура споживання, будує моделі споживання і на цій основі описує відповідні закономірності й тенденції. Результати статистичного аналізу використовують як для формального описування минулих тенденцій, так і для прогнозування розвитку виробництва з метою задоволення потреб населення.

Система статистичних показників споживання будується згідно із завданням спостереження і регулювання споживання на макро- та мікрорівнях розвитку економіки. На макроекономічному рівні враховується необхідність узгодження реалій сьогодення стосовно організації виробничих сил, реалізації складових ВВП, у тому числі фонду споживання.

У статистиці використовують три основних джерела інформації для визначення витрат домашніх господарств на придбання споживчих товарів: вибіркові бюджетні обстеження; баланс грошових доходів та витрат населення; торговельна статистика.

Проте на основі даної інформації неможливо достатньо точно визначити суму споживчих витрат згідно з основними концепціями системи національних

рахунків. Так, у результаті вибірових бюджетних обстежень статистичні органи одержують інформацію про обсяг та структуру витрат населення безпосередньо від домашніх господарств. Але в цих даних міститься значна систематична помилка, оскільки там практично відсутні сім'ї з високими доходами. Баланс грошових доходів та витрат населення побудований на інших концептуальних принципах, ніж система національних рахунків.

У зв'язку з цим основним джерелом інформації про витрати на купівлю споживчих товарів є дані торговельної статистики про обсяг та структуру роздрібного товарообороту. Крім того, провадяться дорахунки для підприємств, які не звітували, неорганізованої торгівлі, включаючи неорганізоване ввезення товарів із-за кордону, тощо.

Для одержання інформації про витрати населення на оплату послуг використовується статистична звітність закладів та організацій, що надають такі послуги домашнім господарствам. До їх складу включають ринкові споживчі послуги (побутові, житлово-комунальні, транспорту та зв'язку, оздоровчі і т. ін.), а також послуги фінансових посередників (банків, страхових компаній, організацій з проведення лотерей).

Вартість послуг із проживання у власному житлі включається в загальну суму кінцевих витрат у розмірі валового випуску, тобто поточних витрат на утримання власного житла та вартості його зношення.

Фактичне кінцеве споживання домашніх господарств відображає реальну величину кінцевого споживання, яке забезпечується як за рахунок одержаного доходу, так і за рахунок соціальних трансфертів у натуральній формі, які надаються населенню органами державного управління та некомерційними організаціями, що обслуговують домашні господарства.

Для кількісного відображення залежності між динамікою доходів або цін та рівнем споживання окремих товарів розраховуються коефіцієнти еластичності, які показують, на скільки процентів змінюється рівень споживання за зміни середньодушового доходу або ціни на 1%.

При проведенні вибірових обстежень регулярно фіксуються як доходи, так і витрати домашніх господарств.

Аналіз матеріального добробуту заснований не тільки на обліку загальної суми витрат на придбання перелічених товарів та послуг, але й на вивченні їх структури. До найбільш важливих потреб людини, які задовольняються в першу чергу, належить харчування, тому показники частки витрат на харчування використовується як індикатор рівня життя населення.

Середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства за 2010 р. склали 3072,7 грн., що в 0,89 рази менше ніж у відповідному періоді 2011 р., у 2012 р. середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства склали 3591,8 грн., що на 135,8 грн. більше, ніж у 2011 р.

З табл. 1 видно, що серед усіх сукупних витрат домогосподарств 51,6% становили споживчі продукти харчування та безалкогольні напої у 2010 р., у 2011 р. – 51,3%, у 2012 р. – 50,2%.

Таблиця 1

Структура сукупних витрат домогосподарств за 2010-2012 рр.

Витрати	Роки		
	2010	2011	2012
Всього сукупних витрат, грн.	3072,7	3456	3591,8
У тому числі			
Продукти харчування та безалкогольні напої, %	51,6	51,3	50,2
Алкогольні напої, тютюнові вироби, %	3,3	3,4	3,5
Непродовольчі товари та послуги, %	35,1	35,5	37,2
У тому числі			
Одяг і взуття, %	6,1	5,8	6,1
Житло, вода, електроенергія, газ та ін. види палива, %	9,3	9,6	9,9
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла, %	2,4	2,2	2,3
Охорона здоров'я, %	3,1	3,1	3,4
Неспоживчі сукупні витрати, %	10	9,8	9,1
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг, %	7,6	8	8,3

Частка неспоживчих сукупних витрат зменшилась у 2011 р. порівняно з 2010 р. на 0,2%, а в 2012 р. зменшилась порівняно з 2011 р. на 0,7%.

На основі даних обстежень розраховуються показники середньодушового споживання окремих продуктів харчування, а також рівень забезпеченості населення непродовольчими товарами в розрахунку на 100 сімей або на 1000 осіб.

Одним із найважливіших показників життєвого рівня населення є рівень середньодушового споживання q . Його розраховують як частку від ділення фонду споживання Q на середньорічну чисельність населення N :

$$q = \frac{Q}{N}$$

Динаміку рівня середньодушового споживання аналізують у натуральному та вартісному виразі. У першому випадку за непродовольчими

товарами розрахунок проводять: взуття – у парах, тканин – у метрах тощо, а продуктів харчування – у власній масі (м'ясо, молоко – у кілограмах, яйця – у штуках, а також у перерахунку на основний продукт – молоко та молочні продукти – у молоці, м'ясо та м'ясопродукти – у м'ясі).

Динаміку рівня споживання у вартісному виразі розраховують у порівнянних цінах.

Статистика вивчає, як змінюється фонд споживання за рахунок окремих факторів, для чого може бути використаний метод ланцюгових підстановок.

Рівень споживання диференціюється за регіонами, соціальними групами населення, усередині останніх – за групами з різним рівнем середньодушового доходу в сім'ї. Використовуючи ці групування, можна визначити вплив на динаміку рівня споживання зміни його в окремих групах та розподілу населення за вибраною ознакою групування. Цей аналіз проводять за допомогою системи індексів змінного складу, фіксованого складу та структурних зрушень.

При аналізі споживання застосовують такі факторні індекси, коли динаміка підсумкової величини розкладається на динаміку двох або більше факторів. Розрізняють два випадки аналізу динаміки за допомогою цих індексів. Перший – простий, коли фактори є співмножниками без знака суми. Наприклад, динаміка споживання продуктів харчування залежно від зміни рівня споживання q , середньої ціни p та чисельності населення N . Вплив рівня споживання розраховують за формулою:

$$I_{pqN(q)} = \frac{p_0 q_1 N_1}{p_0 q_0 N_1}$$

Вплив чисельності населення розраховують за формулою:

$$I_{pqN(N)} = \frac{p_0 q_0 N_1}{p_0 q_0 N_0}$$

Абсолютний розмір зміни фонду споживання обчислюють як різницю між чисельником та знаменником індексів.

Другий випадок називають складним факторним індексом. У цьому випадку фактори виступають як суми добутків. Прикладом може бути індекс обсягу споживання тканин, які складаються з бавовняних, вовняних та шовкових. Його обчислюють за формулою:

$$I_{\Sigma pqN} = \frac{\Sigma p_1 q_1 N_1}{\Sigma p_0 q_0 N_0}$$

При аналізі споживання використовують також територіальні індекси, які характеризують співвідношення соціально-економічних явищ у просторі (за економічними районами, областями, містами тощо).

Рівень споживання по регіонах у цілому залежить від рівня споживання в окремих групах населення (міського і сільського залежно від рівня доходу тощо) і поділу населення за цими ознаками. Тому важливо виявити різницю між рівнями споживання в окремих регіонах, елімінуючи вплив цього поділу.

Залежно від поставленого завдання при побудові територіальних індексів мають місце різні підходи. Так, при порівнянні рівнів споживання q_A , q_B в регіонах А та Б для елімінування впливу, наприклад, розподілу в цих регіонах співвідношення між міським та сільським населенням d як стандартний можна використати або розподіл d_A населення регіону А і тоді територіальний індекс:

$$I = \frac{\sum q_A d_A}{\sum q_B d_A}$$

При порівнянні рівнів споживання в регіонах між собою, а також із середнім по сукупності регіонів, у тому числі із середнім по Україні як стандартний може бути використаний розподіл у цілому по країні d_K ; тоді формула територіального індексу набере вигляду:

$$I = \frac{\sum q_A d_K}{\sum q_B d_K}$$

Щойно було розглянуто методи аналізу динаміки споживання в простому групуванні за однією ознакою. Додаткову інформацію можна дістати при використанні комбінаційних групувань. Прикладом може бути групування регіонів, у кожному з яких виокремлені соціальні групи населення.

На підставі цієї інформації можна виконати аналіз динаміки рівня споживання. Відповідні абсолютні прирости рівня споживання за рахунок окремих факторів розраховують як різницю між чисельником і знаменником формул індексів.

Як відзначалося, для більш глибокого та всебічного аналізу рівня життя населення проводяться вибіркові бюджетні обстеження домашніх господарств, що є важливим джерелом статистичної інформації про структуру доходів та споживчих витрат населення. Такі обстеження дозволяють установити залежність між рівнем матеріального добробуту домогосподарств та їх складом, джерелами доходів, зайнятістю членів сім'ї в різних секторах економіки. Цю залежність відображають структурно-функціональні моделі. Прикладом таких моделей є структура споживання в групуванні сімей за рівнем середньодушового доходу в сім'ї. Така інформація є основою для вивчення споживчої поведінки населення, виявлення взаємозв'язку між рівнями споживання, доходів та цін і прогнозування попиту на основні продукти споживання.

Використані джерела

1. Громько Г.Л. Теория статистики: учебник для вузов, М.: ИНФРА- М, 2009.
2. Економічна статистика: Підручник / Під ред. проф.Ю.Н.Иванова. – М.:ИНФРА-М, 2006. –736 с.
3. Єфімова М.Р., Ганченко О.И., Петрова Є.В. Практикум із загальної теорії статистики: Навчальний посібник. – М.: Фінанси і статистика, 2000. – 280 с.
4. Модельний набір соціальних індикаторів рівня життя населення: Експериментальні розрахунки: Стат. збірник. – К., 1998.
5. Сиденко А.В., Попов Г.Ю., Матвеева В.М. Статистика: Підручник. – М.: Вид-во “Річ навіть і Сервіс”, 2000. – 464 с.
6. Социальная статистика: Учебник / Под ред. И.И.Елисейевой. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 480 с.
7. Статистика: Курс лекцій / Под ред. В.Г.Ионина. – Новосибирск: ИНФРА-М, 1997. – 310 с.
8. Тарновская Л.И. Статистика М.: АCADEMIA, 2008.
9. Теория статистики: Учебник для вузов /под ред. Громько Г.Л./ Изд. 2-е, перераб., доп. М.: ИНФРА-М, 2009.
10. Шевчук О.В. “ Сучасні тенденції розвитку ринку продовольчих товарів в Україні” // Економіка АПК, 2008, № 8.

Анотація

У статті розглянуто теоретичні і практичні питання статистичного вивчення обсягу та структури споживання населенням України. Також значну увагу приділено методам аналізу динаміки споживання.

Ключові слова: обсяг споживання, структура споживання, динаміка споживання.

Анотация

В статье рассмотрены теоретические и практические вопросы статистического изучения объёма и структуры потребления населением Украины. Также значительное внимание уделено методам анализа динамики потребления.

Ключевые слова: объём потребления, структура потребления, динамика потребления.

Summary

This paper deals with the theoretical and practical issues of statistical research of volume and structure of consumption by the population of Ukraine. Also special attention is paid to analysis of the dynamics of consumption.

Keywords: volume of consumption, structure of consumption, dynamics of consumption.

